

SZÍNHÁZ- ÉS FILMMŰVÉSZETI EGYETEM

Szócs Petra

Emlékezés a kortárs román filmben

**A Ceaușescu-korszak és az 1989-es forradalom a rendszerváltás után készült román
filmekben**

doktori disszertáció tézisei

Témavezető: dr. Schulze Éva

2017

A kivégzés c. kisjátékfilmem 1990-ben játszódik, és három gyerekről szól, akik újra meg újra eljátsszák a Ceaușescu-házaspár kivégzését.

A film az alábbi linken tekinthető meg:

<https://vimeo.com/95861116>

kód: execution2014

Kisjátékfilmem készítése során azzal a kihívással szembesültem, hogy miként lehet hitelesen felidézni ezt a történelmi kort és pillanatot, mely számomra annyira meghatározó volt, és ez felkeltette az érdeklődésemet a szocialista múltat ill. a forradalmat ábrázoló kortárs román filmek iránt. DLA dolgozatomban azt vizsgálom, hogy az 1989 után készült román filmek hogyan közelítik meg ezt a kort. Abból a feltételezésből indulok ki, hogy egy történelmi korszak megjelenítésében, reprezentációjában különösen fontos szerepe van a történet, továbbá cselekményvilágban előforduló konfliktusok jellegének, a figurakezelésnek és a karakterábrázolásnak, valamint a megjelenítés stílusának, tónusának. A filmes korpuszt (és saját filmemet is) ezen szempontok mentén vizsgálom, ezek összességét nevezem a múlt megközelítésének. **Dolgozatomban ezen szempontok alapján arra jutottam – és így ez a dolgozatom első tézise - , hogy a kortárs román film a múlt újfajta megközelítését dolgozta ki, amely elkülöníthető a múlt klasszicizáló és allegorizáló megközelítésétől, és amelyet elsősorban az ábrázolásmód közvetlensége jellemez, továbbá az, hogy a múlt rendszert mikrotörténeteken keresztül ábrázolja.** A román múltfilmek karaktereinek tanulmányozása során feltűnt számomra, hogy a patriarchális figurák kiemelt jelentőséggel bírnak bennük, ráadásul ezen figurák ábrázolásmódjában a tetten érhető egy speciális viszonyulás a múlthoz. **Dolgozatomnak a második tézise, hogy a múlthoz fűződő viszony bizonytalansága a patriarchális figurákhoz fűződő bizonytalanságban tükröződik.**

A kortárs román filmek vizsgálata után a saját filmem készítése során hozott döntéseket ismertetem, és arra keresem a választ, hogy hogyan hatottak a különböző hagyományok *A kivégzésre*. **Harmadik tézisem, hogy az új román film hatása kimutatható a filmemben.**

A dolgozat felépítése:

Dolgozatom nem filmtörténeti munka, sokkal inkább szubjektív szelekció: néhány megközelítésmódot vizsgál, amelyek hatása kimutatható a mestermunkámban. Nem törekszik

a rendszerváltás után készült összes múltfilm bemutatására. A dolgozatot a különböző megközelítésmódok szerint osztottam fel.

Nyitó fejezetem Pintilie: *A tölgy* (1992) című munkája. Ebben a fejezetben igyekszem röviden összefoglalni Pintilie filmjének ábrázolásmódbeli jellegzetességeit, és ezek alapján amellet érvelek, hogy ez a film a múlt megközelítésének allegorikus formáját, modelljét érvényesíti: azt a megközelítést, amely közvetetten, jelentésátviteleken és elsősorban az allegória alakzatán keresztül beszél a múlt rendszerről, és amelyet a történet és a karakterek stilizálása, illetve elrajzolása fémjelez.

A tárgyalt korpuszban előfordulnak olyan filmek is, amelyek a múlt megközelítésének klasszicizáló formáját érvényesítik, amennyiben a klasszikus elbeszélés szabályrendje és a realizmus konvenciórendszere szerint idézik meg a múlt rendszert, egyúttal nyíltan és közvetetten ábrázolják egyén és múlt konfliktusát. Erről a típusról szól a dolgozatom második fejezete, amelyben Andrei Gruzniczki: *Quod erat* (2013) c. opusát elemzem röviden, és amellet érvelek, hogy Gruzniczki műve szignifikánsan és döntően különbözik a múlt megközelítésében Pintilie filmjétől és az allegorikus közelítésmódtól, továbbá az új román film minimalista közvetlenségétől is. Gruzniczki filmje azért is egyedülálló, mert ez már az új román múltfilmek után, 2013-ban készült, és semmilyen dialógusban nincs ezzel a stílusiránnyal.

Dolgozatom harmadik fejezete azokról a filmekről szól, amelyeket többnyire az új román film címkével szoktak ellátni, és amelyek a megfigyeléseim szerint mikrodrámákon, egyén és egyén konfliktusán keresztül, a trópusokat és közvetítettséget elkerülve, realista és minimalista módon ábrázolják a múlt rendszert. Ezeket a filmeket két fejezetben vizsgálom: az államszocializmus koráról szóló filmeket elkülönítettem a forradalom filmjeitől. A *Forradalmárok* c. film kapcsán érintőlegesen beszélek emlékezetelméleti munkákról is, mert ebben a filmben az emlékek felidézése során maga a kommunikatív emlékezet, ill. ennek nehézségei tematizálódnak.

A nagyjátékfilmek után a múlt megelevenítésének egy különleges műfajával, a re-enactmenttel (újrajátszás) foglalkozom. A re-enactment nem előzmény nélküli a román filmben, Pintilie 1969-es *Helyszíni szemléje* (román címe: *Reconstituirea* avagy Rekonstrukció) egy újrajátszás. Dolgozatom negyedik fejezetében arra keresem a választ, hogy a re-enactment milyen eszközökkel tudja megidézni a múltat, és az újrajátszás hogyan képzelhető el a fikciós film keretein belül. Ez azért foglalkoztatott, mert mestermunkám ugyancsak egy re-enactment, amit egy családi drámán keresztül mesélek el. A re-enactmentek vizsgálatához két film szolgál törzsanyagul: Milo Rau *A Ceaușescu-házaspár utolsó napjai* és

Ileana Botea *Auditions for a Revolution* c. munkája. Az újrájátszás azért kivételesen izgalmas formája az emlékezésnek, mert testbe írva eleveníti fel a múltat, és mivel önreflektív műfajról van szó, benne nemcsak a szerzőnek, hanem a szereplőknek, vagyis az újrájátszóknak a múlthoz való viszonya is tematizálódik. Bár az újrájátszó törekszik a tökéletes újrájátszásra, ez sohasem sikerülhet teljes mértékben, mert semmi sem lehet kétszer ugyanolyan, tehát a próbálkozás eleve kudarcra van ítélve: mindig lesz a két réteg – múlt és jelen – között valamilyen mértékű diszkrepancia, melyből új minőség jön létre.

Dolgozatom egyik fontos állítása, hogy a tárgyalt filmekben markánsan megragadható a múlthoz és Ceaușescu figurájához fűződő viszony a patriarchális tekintélyt megtestesítő, atyai figurák ábrázolásmódján keresztül. *Patriarchális figura* alatt a hatalommal rendelkező figurákat értem. A hatalom fakadhat a társadalmi hierarchiából vagy mikrostruktúrából, mint a család. Ezek a figurák a korszak legtöbb filmjében előfordulnak, de egyrészt finomabb különbségek meghatározhatóak a különböző megközelítések között, másrészt az „új román film” filmjeiben különleges szerepet kapnak, kiemelt jelentőséggel bírnak. Doru Popnak azon állítása inspirált, miszerint a patriarchális figurák az új román filmben megfosztatnak tekintélyüktől. Pop ezt az eljárást a kortárs román film nyelvtani elemeként értelmezi¹. Dolgozatomban nem mentem bele a szimbolikus apa freudi és lacani elemzésébe, összefoglaló jelleggel azonban megállapítható, hogy a legtöbb patriarchális figura a román filmekben prohibítív, azaz tiltó apa. Egy esetben használtam az „anális apa” fogalmát, amelyet Zizek vezetett be: a freudi, prohibítív apával szemben az analízis apa az élvezetekre szólít fel, és ezáltal válik nyomasztóvá ill. veszélyessé. Ez a típus csak a *Mesék az aranykorból* kádereinél figyelhető meg.

A patriarchális figuráknak külön részt, az ötödik fejezetet szentelem a dolgozatomban, amelyben először is amellet érvelek, hogy Ceaușescu mítosza és atyai figurája miatt a patriarchális figurák különösen fontosak a múlt rendszer reprezentációjában, és ehhez Ceaușescu szimbolikus apakarakterének ill. a patriarchális rendszer továbbélésének felvázolására teszek kísérletet. A fejezetben továbbá kifejtem, hogy ezek a patriarchális figurák milyen módon jelennek meg a filmekben.

Végül, a hatodik fejezetben saját szerzői döntéseimet ismertetem, és arra törekszem, hogy ezek háttérben kimutassam a kor, az új román film narratíváinak és stilisztikai eljárásainak

¹ Pop: *The Grammar of the New Romanian Cinema*, 11.o.

hatásait, esetenként az ezekkel való szembenállást. Filmekben egyértelműen felismerhető az új román filmek hatása, bár összességében nem mondható új román filmesnek.

Témával kapcsolatos alkotás: *A kivégzés*

Témával kapcsolatos eddigi írás: szakdolgozat SZFE forgatókönyvíró szak (2009)